

HUGOLIN LANGKAMMER OFM

GŁÓWNE TENDENCJE DOKTRYNALNE LISTÓW PASTERSKICH

We współczesnych badaniach nad Corpus Paulinum podkreśla się coraz bardziej, że Listy Pasterskie (LP) pochodzą z epoki popawłowej¹. Jak w ogóle w pismach NT zauważa się wpływ tradycji najpierw ustnej, a później spisanej, tak i w LP moment ten odgrywa nieprzeciętną rolę. Trudno tę tendencję odłączyć od działalności Pawła, ale uważać ją za wyłącznie Pawłową byłoby również błędem. Niemniej fakt powoływania się na Pawła jako autora LP, piszącego do osób z hierarchii kościelnej, świadczy o ich związaniu z Pawłem, a przez to także z jego doktryną². Można więc naukę zawartą w LP uważać za kontynuację doktryny Apostoła narodów z uwypukleniem nowych elementów i dostosowania całości do aktualnych potrzeb Kościoła już poapostolskiego. Jest też rzeczą ciekawą, że LP pomijają jakby innych apostołów. Jedynym jakoby autorytetem jest Apostoł Narodów³.

Zgodnie z tytułem celem artykułu jest przedstawić główne tendencje doktrynalne LP. Z tej to racji zagadnienia formatu literackiego nie zostały w nim poruszone, przynajmniej wyraźnie i systematycznie. Chodzi o ujawnienie tych myśli w LP, które są dla nich ważne, a w szerokim kontekście innych pism NT poniekąd tylko dla nich właściwe.

I. ZAGADNIENIA OGÓLNE

1. Właściwości doktrynalne regulujące życie Kościoła

Określenie „Listy Pasterskie” wskazuje na to, że nie są one w głównej mierze skierowane do gmin kościelnych, lecz do ich „pasterzy”, czyli do

¹ Por. najważniejsze introdukcje do NT, nadto N. Brox, *Die Pastoralbriefe*. Bd. 7. Tl. 2. 4. Aufl. Leipzig 1975. Regensburger Neues Testament. Brox zebrał cały szereg argumentów świadczących o pochodzeniu popawłowym LP.

² Ciekawe badania w tej dziedzinie przeprowadził F. Mussner. Autor uważa, że nauka Pawła o usprawiedliwieniu znalazła swoje echo główne w LP. Z tego wyprowadza dalszy wniosek, że autor LP znał także listy Apostoła narodów a co najmniej te które ten problem jako jeden z podstawowych poruszają. (Zob. *Petrus und Paulus — Pole der Einheit*). *Quaestiones Disputatae* 76. Freiburg 1976 s. 95-106.

³ Por. Mussner, jw. s. 104.

tych, którzy z urzędu im powierzono stoją na czele gminy i nią kierują. Okoliczność ta sprawia, że w LP mamy często do czynienia ze specyficzną formą parenezy, stanowiącej zaktualizowany rodzaj spisanej dyscypliny i kazań w sprawach związanych z życiem Kościoła. W LP po raz pierwszy zjawiają się pewne elementy prawniczo-kościelne, a więc reguły i zinstytucjonalizowanie postawy kościelnej, sposobu postępowania społecznego (1 Tm 2,1-3,10; 5,3-6,2; Tt 2,1-3,7), jak również normy indywidualnego postępowania, ujęte w katalogi cnót i wad (1 Tm 1,9 n; 3,2 n.8; 6,11; 2 Tm 2,22; 3,2-5; Tt 2,1-10).

Autor nie tworzy dopiero tych norm, lecz posługuje się już istniejącymi w życiu Kościoła. Pragnie im tylko nadać normatywny charakter przy pomocy apostołowskiego autorytetu Pawła i autorytetu aktualnych pasterzy gmin, celem wprowadzenia ich jako obowiązujących w życiu Kościoła.

W parze z normatywnymi wskazówkami mającymi świadczyć o kościelnym życiu idzie ujęcie już głoszonej kiedyś Ewangelii⁴ w formę poszczególnych maksym doktrynalnych. W tym kontekście rozumieć należy zwrot „zdrowej nauki”, obejmujący zarówno dogmatyczną domenę ortodoksyjnej nauki, jak i prawidłową praktykę kościelną, wypływającą z ustabilizowanych zasad dogmatycznych łącznie z odpowiednią osobistą dyscypliną. Kerygmat jest więc ogólnie scharakteryzowany jako „słowo godne zaufania”. Pasterz ma się nim posługiwać i w tym celu przypomina mu się je w krótkich zwrotach łatwych do zapamiętania, jak i do przekazywania. Pasterz posiada już gotowe sformułowania wiary, opierające się w niejednym wypadku na starszych formułach. On w głównej mierze jest odpowiedzialny za jakość i gorliwość członków Kościoła powierzonych mu do kierowania oraz za skutek głoszonej Ewangelii. Dlatego pasterze osobście otrzymują upomnienia i wskazówki, aby godnie sprawowali swój urząd. Wszakże narażeni są na różne próby wierności. Zaś w wypadku szczególnych niebezpieczeństw grożących gminie muszą być na nie uodpornieni. Niebezpieczeństwa mogą być różne. Na ogół są nimi: słabość, ospałość w wierze, brak należytej karność i porządku, a szczególnie grożące Kościołom błędne nauki. Obok więc wielkich tematów LP poruszają także małe i codzienne, dotyczące życia chrześcijańskiego gminy. Typowymi przykładami zajmowania się zwykłymi sprawami gminy jest instrukcja dotycząca poszczególnych stanów (1 Tm 5,1 n) czy troska o stan zdrowotny pasterza (1 Tm 5,23). Za tymi wszystkimi sprawami wielkimi czy małymi ukazuje się autorytet Pawła.

⁴ Chodzi przede wszystkim o Ewangelię Pawła.

2. Autorytet Pawła Apostoła

Paweł występuje w LP jako ich formalny autor. Wspomina o sobie, o swojej roli w życiu Kościoła, daje jako apostoł miarodajne wskazówki. Niemniej tzw. wspomnienia Pawłowe (1 Tm 1,12-20; 2,7; 3,14; 4,13; 2 Tm 1,3 n; 1,11) w porównaniu z odpowiednimi tekstami starszych Listów Pawłowych ujawniają, że raczej mówi się o Pawle, niż on sam mówi o sobie. Taki obraz Pawła zachowano aż pod koniec 1 stulecia (por. np. 1 Tm 1,15 n. 27) ⁵.

W każdym razie LP kreślą Pawła jako jedynego autorytet w przepowiadaniu i ustalaniu dyscypliny kościelnej, a równocześnie jako przykład w służbie Kościoła i głoszenia ortodoksyjnej nauki. Na Pawle powinni się wzorować wszyscy nauczyciele i urzędnicy gmin. Ten obraz Pawła osiąga swój szczyt — w sumie nie odbiegający od rzeczywistej postawy Apostoła — w 2 Tm 4,6-8, tekście, który Apostoła przedstawia już jako „wywyższonego” Pawła ⁶. Powołując się na autorytet Pawła autor LP pragnie osiągnąć podwójny cel: zapewnić nauce zawartej w pismach, nie odbiegającej zresztą w niczym od wytycznych Pawła, apostołski autorytet oraz podkreślić jego ortodoksyjność.

Jest to świadoma i zamierzona forma rekursu w stronę apostołskiego pochodzenia obecnej doktryny Kościoła, mieszczącej się w klimacie Pawłowej tradycji, a dostosowanej do obecnej sytuacji gmin czasów poapostołskich.

Rekurs taki równocześnie okazał się niezbędny, skoro Kościół narażony na różne obce wpływy i prądy doktrynalne miał się nadal czuć odpowiedzialny za tradycję apostołską i ją kontynuować. W LP nie tyle idzie o nową interpretację myśli Pawłowych, ile o ich ścisłą kontynuację i realizację w nowych warunkach i okolicznościach, w których znalazły się kościoły lokalne czasów poapostołskich. Z tym związane jest użycie nowych sformułowań oraz przesunięcie akcentu na inne zagadnienia teologiczne, które za czasów Pawła nie domagały się takiej eksplikacji, jak w LP.

W jakim kierunku będzie więc w LP ów przerzut akcentu teologicznego? Przede wszystkim w podkreśleniu ścisłego nawiązania do tradycji apo-

⁵ Najważniejszą dokumentacją literatury pseudoepigraficznej czasów NT zebrał N. Brox w dziele *Falsche Verfasserangaben zur Erklärung der frühchristlichen Pseudoepigraphie*. Stuttgart 1975. Autor stara się odpowiedzieć na trzy zasadnicze pytania: dlaczego stosowano tego rodzaju literaturę, w jakim celu to czyniono i wreszcie, jak z punktu moralnego ocenić to postępowanie, mając na uwadze ówczesną mentalność i warunki.

⁶ Por. N. Brox. *Amt, Kirche und Theologie in der nachapostolischen Epoche — Die Pastoralbriefe*. W: *Gestalt und Anspruch des Neuen Testaments*. Würzburg 1969 s. 120-134.

stolskiej. Kościół poapostolski kontynuuje więc tradycję apostołską w ramach legalnej sukcesji (1). Za legalną sukcesję odpowiedzialni są mężowie, którzy są bezpośrednimi uczniami i następcami Apostoła. Zmienił się dotychczasowy charyzmatyczny profil Kościoła, a nastąpiła era stabilizacji i uporządkowania najważniejszych spraw doktrynalnych, dyscyplinarnych i urzędów. Dlatego LP ustalają rodzaj zasady urzędu. Urząd i struktura wchodzi więc w skład ogólnej teologii LP jako podstawowa część nauki o Kościele (2), determinując poniekąd obraz Kościoła (3). W związku z eklezjologią LP nie zaniedbały podać ważnych wskazówek dla życia wiernych w Kościele (4). W końcu wszystkie te tematy: tradycja i sukcesja apostołska, urząd i eklezjologia, forma chrześcijańskiej egzystencji wiernych posiadają swoje ramy teologiczne (5).

II. ZAGADNIENIA SZCZEGÓŁOWE

1. Tradycja i sukcesja apostołska

Dla zrozumienia zagadnienia tradycji i sukcesji istotny jest tekst 2 Tm 2,2: „Co ode mnie usłyszysz w obecności wielu świadków, przekaz zaufanym mężom, którzy będą zdolni do tego, by także innych pouczyć”. Tekst ten określa formalny charakter Ewangelii jako nauki, której integralność gwarantuje wiarogodny przekaz. Jego początkiem i fundamentem jest Apostoł. Otrzymują go bezpośredni uczniowie Pawła, a oni z kolei przekazują go „zaufanym mężom”. W ten sposób Ewangelia dociera w nieskażonej postaci do kompetentnych nauczycieli w Kościele i przez nich staje się w nim żywa i obecna. Każdorazowy przełożony gminy (jak np. Tymoteusz) ponosi nie tylko odpowiedzialność za naukę, którą on aktualnie głosi wiernym, lecz także za odpowiednie przekazanie jej właściwym mężom (por. także 1 Tm 5,22). W ten sposób LP ustalają pewną zasadę kontynuacji tradycji apostołskiej. Zasada ta odnosi się do wszystkich przewidzianych następców apostołów, którym przysługuje prawo i obowiązek autorytatywnego przekazywania Ewangelii ich następcom. Z zasady kontynuacji tradycji apostołskiej wypływa więc druga, mianowicie zasada sukcesji apostołskiej. Z 1 Tm 2,2 wynika ona w sposób bezpośredni, z innych tekstów tylko pośrednio. Zazwyczaj bowiem LP zajmują się faktem przekazania nauki apostołskiej nazwanej *parathēkē*, czyli powierzonym dobrem. Tym faktem jest odpowiedzialne i wierne przekazywanie owego powierzono- go dobra. Za owo dobro odpowiedzialna jest zarówno strona przekazująca, jak i strona odbierająca (por. 1 Tm 1,12 z 2 Tm 1,12). Trzykrotnie

w LP *parathēkē* jest przedmiotem zachowania i czuwania, co wyraża gr. czasownik *phylaksei*. Dwukrotnie Apostoł upomina Tymoteusza o własne i osobiste czuwanie i zachowanie depozytu wiary: „Zachowaj powierzone dobro — *parathēkē*” (1 Tm 6,20; 2 Tm 1,14). Innym razem żywi nadzieję, „że Bóg ma moc, moje powierzone dobro (*tēn parathēkēn mon*) ustrzec” (2 Tm 1,12). Widać więc, że zarówno Bóg jest zatroskany o naukę apostołską, jak i Apostoł wzywając Tymoteusza, czyli zwierzchnika Kościoła i jego nauczyciela, aby nad nią czuwał. Przymiotnik „prawy” — *kalē* (2 Tm 1,14) kreśli istotę *parathēkē*. Jest ona prawa tj. bezbłędna i dlatego nie może wprowadzić w błąd. W sumie *parathēkē* jest wiarą, którą głosi Kościół, wychodzącą od apostołów jako przekazane dobro i ostoja jedynej i prawdziwej nauki. Ewangelię Pawła (2 Tm 1,11; 2,8) głosi ona jako „*parathēkē* Apostoła” (2 Tm 1,12). Kościół strzeże jej przekazując dalej. Tradycja i sukcesja są więc jak najbardziej związane z Kościołem, po prostu realizują się w nim, określają jego strukturę i charakter ⁷.

2. Funkcja urzędu

Kim powinni być mężowie upoważnieni do przekazywania owej *parathēkē* i komu mogą ją przekazywać? Nie ulega wątpliwości, że stróż apostołskiego depozytu wiary i głosiciel jej powinien posiadać odpowiednie kwalifikacje. Musi się cieszyć dobrą opinią, nienagannym życiem i zdolnościami do głoszenia Ewangelii celem zachowania prawdziwej nauki, jej obrony przed herezjami oraz utrzymania porządku i dyscypliny w Kościele (1 Tm 3,2 nn; 6,3 nn; 2 Tm 2,2; Tt 1,9). Na czele gminy stoją starsi — *presbyteroi* i biskupi — *episkopi* (1 Tm 3,11 nn; 5,17 nn; Tt 1,5 nn). Ordynacja dokonuje się przez nałożenie rąk (1 Tm 4,14; 5,22; 2 Tm 1,5). Jeśli dla zwierzchników i pasterzy gminy używa się zamiennie tytułu „starszy” i „biskup”, to od nich wyraźnie odróżnia się urząd diakonów spełniających posługi charytatywne w gminie (1 Tm 5,1-16).

LP wspominają także o ewangelistach (2 Tm 4,5). Wydaje się, że ich funkcja ograniczała się jedynie do głoszenia słowa Bożego. Rola nauczycieli (1 Tm 4,11 nn; Tt 2,1. 15) miała prawdopodobnie większy zakres. Troska o materialne utrzymanie zwierzchników i sług Kościoła należy do gminy. Urząd, a przede wszystkim urząd biskupa czyli zwierzchnika i pasterza gminy, w LP posiada charakter funkcjonalny. Poprzez urząd i sukcesję w urzędzie zostaje zagwarantowana autentyczność i nieskazitelność prawo-

⁷ Por. K. Wegenast. *Das Verständnis der Tradition bei Paulus und in den Deuteropaulinen*. Naukirchen 1962 s. 150 n.

witej doktryny wiary apostołskiej. Z zasady tradycji i sukcesji, o której wspominaliśmy wyżej, wypływa zasada urzędu zwierzchnika gminy. Z nim związany jest charyzmat urzędu czy władzy apostołskiej przekazywany przez włożenie rąk razem z urzędem (1 Tm 4,14; 5,22; 2 Tym 1,5 por. 1,14). Charyzmat ów ujawnia się w strzeżeniu, głoszeniu i przekazywaniu prawowitej nauki. Charyzmat prorocki, o którym wspomina 1 Tm 1,18; 4,14, jest darem nadzwyczajnym, niemniej jest darem podporządkowanym charyzmatowi urzędu. Pomaga on w wyborze odpowiedniego kandydata na biskupa. Dlatego też w całej pełni za wybór nowego kandydata według LP odpowiedzialny jest przełożony Kościoła. Wierni nie odgrywają tu roli. Są oni w Kościele i stanowią przedmiot żywej troski i opieki swojego pasterza. Ich wiara i egzystencja chrześcijańska zakotwiczona jest w charyzmatycznym urzędzie pasterza gminy. Okres szamotania i walki w Kościele minął. Kościół wkracza w epokę stabilizacji, a autonomiczny charakter urzędu tej stabilizacji sprzyja, gdyż gwarantuje jedność i trwałość apostołskiej tradycji. W tym sensie należy rozumieć słowa w 2 Tm 2,2: „Co usłyszałeś ode mnie w towarzystwie wielu świadków, to przekaz zaufanym mężom, zdolnym do nauczania innych”.

Pochodzenie apostołskiej tradycji i kościelny autorytet urzędu są ogniwami zasadniczymi w życiu i egzystencji Kościoła. Rodzi się więc dalsze pytanie, jaką wizję Kościoła kreśla LP⁸.

3. Kościół

Wydaje się, że zasadnicza wypowiedź o Kościele zawarta jest w upomnieniu (1 Tm 3,15), by każdy wiedział, „jak należy się zachować w domu Bożym, który jest Kościołem Boga Żywego, filarem i fundamentem prawdy”. Jest rzeczą zastanawiającą, że Kościół najpierw nazwany jest domem. W nim należy przestrzegać porządku, pewnych stałych norm i praw (por. 1 Tm 3,1-13; 5,3-6,2; Tt 2,1). Kościół nie jest więc utożsamiony z wiernymi, jak np. w obrazie ciała, rozwiniętym zwłaszcza w *Liście do Efezjan*. Kościół jako dom obejmuje wiernych, tj. tych, którzy przestrzegają zdrowej nauki, a wyklucza tych, którzy wyznawają naukę błędnowierców (2 Tm 2,20 n). Kościół jest prawną instytucją gwarantującą wiernym ochronę i bezpieczeństwo duchowe. Jako dom Boży jest instytucją świętą i dlatego stanowi ostoję wiary i ortodoksyjnej nauki w otacza-

⁸ Wszystkie te zagadnienia szeroko omawia J. Roloff (*Apostolat-Verkündigung-Kirche. Ursprung, Inhalt und Funktion des kirchlichen Apostelamtes nach Paulus, Lukas und in den Pastoralbriefen*. Gütersloh. 1965 zwł. s. 236-271).

jącym ją świecie. Krótko mówiąc Kościół jest „filarem i fundamentem prawdy”. W tym domu Bożym mieszkają jednak różni mieszkańcy przyrównani do drewnianych i glinianych naczyń, ale i złotych, (2 Tm 2,20 n). Grzech, herezje czy odstępstwa wiernych nie mogą więc zachwiać samego Kościoła, który jest „fundamentem Bożym” (2 Tm 2,19).

Jak widać, autor LP nie pisze traktatu teologicznego o Kościele, lecz podkreśla ze swojego punktu widzenia istotę Kościoła, noszącego cechy statyczne. W tak pojętym Kościele zyskuje na znaczeniu urząd. Jest on konieczny do utrzymania ładu i porządku w domu Bożym. Jest to jeden z obrazów Kościoła, pomyślany jednak także dla przyszłych pokoleń. Trzeba przyznać, że na owe czasy błędnowierstwa i braku bezpośredniego kontaktu z takimi autorytetami, jakim był Paweł dla swoich Kościołów, obraz ten mógł przysłużyć się w wielkim stopniu do kontynuacji prawdziwej nauki apostoelskiej w owym „domu Bożym”⁹.

4. *Forma życia chrześcijańskiego*

Życie chrześcijańskie uzależnione jest od łaski Bożej, która ukazała się w Jezusie Chrystusie (Tt 2,11-15). LP łączą egzystencję chrześcijańską ściśle z Chrystusem, jakkolwiek w inny sposób niż to czyni ściśła teologia Pawłowa. Celem objawienia się łaski Bożej w Chrystusie jest „uczciwe, prawe i pobożne życie na tym świecie” (Tt 2,11 n). Za idealne warunki w świecie autor uważa takie, w których wierni „mogą prowadzić ciche i spokojne życie, w wszelkiej pobożności i prawości” (1 Tm 2,2). Unormowane stosunki świeckie sprzyjają w myśl LP rozwojowi „pobożności” w życiu chrześcijanina¹⁰. Kościół wychodzi jakby z zakamarków ukrycia i odosobnienia w życie publiczne, społeczne i narodowo-państwowe (por. 1 Tm 2,15; 3,9 n. 12. 15). Chrześcijanin ma się także stać wzorowym obywatelem, którego się będzie ceniło i szanowało. Uczciwość, zdrowa nauka, dobre sumienie, rozwaga, a szczególnie pobożność są określeniami różnych postaw religijno-etycznych chrześcijańskiej egzystencji. Pojęciom tym towarzyszą podobne określenia w katalogach cnót (1 Tm 4,12; 6,11; 2 Tm 2,22), w przepisach domowych (1 Tm 2,8-15; Tt 2,1-10) w katalogach obowiązków, które prócz powinności spokrewnionych z poprzednimi kreślą własne przepisy dla biskupów (1 Tm 3,1-7; Tt 1,7-9), dla prezbiterów (1 Tm 5,17-19; Tt 1,5,6), dla diakonów (1 Tm 3,8-13) i dla

⁹ Zob. R. Schnackenburg. *Die Kirche im Neuen Testament*. Freiburg 1961 s. 86-93.

¹⁰ Zob. W. Foerster. *Eusebeia in den Pastoralbriefen*. NTS 5:1959 s. 213-218.

wdów (1 Tm 5,3-18). Katalogi wad znów ostrzegają przed niechrześcijańskim życiem (1 Tm 1,9,10; 2 Tm 3,2-4). Podobne katalogi zna cały starożytny świat. Schemat utworzono w kynicznie-stoickiej filozofii popularnej, która wywarła swój silny wpływ na późniejsze piśmiennictwo żydowskie (por. Mdr 14,24-27; 4 Mch 1,18,25 n). Drugi prąd wywodzi się ze ST i wywarł także swój wpływ na późniejszej literaturze żydowskiej (por. Jub 7,21-24; 20,2-10; 23, 18-33; HenEt 91,3-7; 92,1-5; 104,2-14).

Jeśli chodzi o NT to wiadomo, że nie tylko LP zawierają katalogi cnót i wad czy zestawy obowiązków. W LP służą one jednak bardziej systemowi przeniesienia życia chrześcijańskiego do wzorowego życia obywatelskiego, w którym obowiązywały jako jego podstawa. Można się tedy zapytać, czy przy pragmatycznej mentalności LP pozostało coś chrześcijańskiego oraz typicznego dla nich. Mimo podobieństw katalogów zawartych w LP z innymi ze świata ościennego motywacja jest inna. Autor bowiem mówi w 2 Tm 2,11 o „współumieraniu” z Chrystusem a w 2 Tm 1,8; 2,3 o „współcierpieniu” z Pawłem (2 Tm 2,11 n; por. 1,8,12; 2,3,9; 3,12; 4,16-18).

Wprawdzie w tych tekstach chodzi bardziej o sytuację prześladowań, niemniej w takim położeniu gminy wszelkiego rodzaju kompromisy mają swoje granice. Znaczący to, że ostatecznym motywem życia chrześcijańskiego jest krzyż Chrystusa. Krzyż jednak nie stoi na przeszkodzie w kreśleniu formy życia o charakterze obywatelsko-chrześcijańskim.

5. *Ramy teologiczne*

Jakkolwiek LP nie są pismami wybitnie teologicznymi, ani nie zawierają większych i wypracowanych traktatów teologicznych, to jednak prezentują pewne myśli teologiczne, które z jednej strony warunkują wskazania związane ze stabilizacją tradycji i sukcesji apostoelskiej, urzędu, Kościoła i formy egzystencji chrześcijańskiej, a z drugiej strony z nich wypływają. Teologia, którą prezentują LP jest więc typem teologii stosowanej. Moment ten najbardziej ujawnia się w ujmowaniu eschatologii. Skoro Kościół nabiera cech stałych w czasie, w życiu obywatelskim i świecie nie liczy się z rychłym przyjściem Pana. Dzień Pana nastąpi we „właściwym czasie”, głosi autor LP (1 Tm 6,15). Niemniej jest on terminem wszelkich dążeń i poczynań wiernych. Jako taki posiada także swoje aktualne znaczenie dla teraźniejszości (1 Tm 6,14; 2 Tm 4,1; Tt 2,13; 3,7). W każdym razie eschatologia, którą prezentują LP, nie posiada już cech

napięcia i oczekiwania powtórnego przyjścia Pana, jak to ma miejsce we wcześniejszych pismach NT.

Brak dynamizmu zauważa się także w tym, co dla Pawła znaczyła „Ewangelia”. W LP Ewangelia jest skarbcem doktrynalnym, nauką otrzymaną od Apostołów, prawdą wiary ujętą w formy i formuły, które nie domagają się eksplikacji, lecz baczego przekazywania. Stąd też wszelkie dyskusje z heretykami nie są na miejscu, są wręcz nielogiczne, skoro absolutnej prawdy nie można ani naruszyć, ani zmienić. Prawdę można tylko zaakceptować rozumowo i wolitywnie oraz konsekwentnie realizować (por. 1 Tm 6,4; 2 Tm 2,23; Tt 3,9).

Dlatego też autor nie polemizuje z heretykami pouczając ich, czy zbijając argumentami teologicznymi ich naukę. Ogranicza się jedynie do zwykłego protestu bez uczuciowego zaangażowania się.

W związku ze statycznym poglądem na Ewangelię, pojęcie wiary w LP nabiera cech prawowierności w stosunku do autentycznej nauki lub jeszcze dokładniej — całkowitej jej akceptacji i realizacji (por. np. 1 Tm 3,9; 6,10; 2 Tm 4,7). Tematy teologiczne LP, jak eschatologia, Ewangelia, wiara służą więc ogólnej koncepcji tj. stabilizacji i trwałości, równocześnie ją warunkując i uzasadniając¹¹.

W ramach teologii LP zarysowuje się także pewien chrystocentryzm. Może troska o przekazanie tradycji Pawła sprawiła, że w zasadniczym wycinku teologicznym teologii Apostoła narodów, jaki stanowi jego chrystologia, autor LP prezentuje wiele z myśli Pawłowych. Podobnie jak Paweł korzysta ze starszych formuł wiary łącznie z zawartym w nich tytułem chrystologicznym *Kyrios*. Panem dla autora LP jest wywyższony Chrystus. Określa Go jako „jedynego pośrednika pomiędzy Bogiem a ludźmi” (1 Tm 2,5), który „oddał się na okup za wszystkich” (1 Tm 2,6). Z tej to racji Chrystus jest także Zbawicielem (Tt 1,4; 3,6). Jednocześnie przysługuje tytuł „Pan” Bogu, który również nazywany jest „Zbawicielem naszym” (1 Tm 2,3; 4,10). Dzieło zbawcze Chrystusa należy więc widzieć w kontekście całego planu zbawczego Boga.

Widocznie błędnowiercy skierowali swoje ataki także przeciwko człowieczeństwu Chrystusa, skoro ten aspekt doznał w LP szczególnego podkreślenia (1 Tm 6,13; 2 Tm 4,1,8; 2,8). Autor wspomina o pochodzeniu Jezusa z rodu Dawidowego (2 Tm 2,8) i o skazaniu Go na śmierć przez Pilata (1 Tm 6,13; 3,12; 2 Tm 2,8). Narodzenie i śmierć to terminy zasadnicze ludzkiej egzystencji w ogóle. Podczas gdy Paweł w swojej chrystologii nie bierze pod uwagę życia Jezusa w ekonomii zbawczej, ale koncentruje się wokół śmierci i zmartwychwstania Jezusa Chrystusa, autor

¹¹ Zob. Ph. Vielhauer. *Geschichte der urchristlichen Literatur*. Berlin 1975 s. 231-235.

LP rozciąga znaczenie zbawcze na całe życie Jezusa począwszy od wcielenia (Tt 2,11; 3,4).

Rola zbawcza Chrystusa nie kończy się jednak jego uwielbieniem. Chrystus bowiem jest także eschatologicznym sędzią (2 Tm 4,1,8). Ukaże się przy paruzji. Termin *parousia* autor LP zastępuje jednak hellenistycznym *epiphaneia*. Oznacza on zarówno wcielenie, jak i drugie przyjście Chrystusa (1 Tm 3,16; 2 Tm 1,10).

Syntezę chrystologiczną LP stanowi starsza pieśń o Chrystusie, którą autor przejął z tradycji bez retuszu. W ten sposób, w sposób pośredni jakby jeszcze raz podkreślona została wierność tradycji: „On objawił się w ciele, usprawiedliwiony w Duchu, widziany przez aniołów, opowiadany poganom, uwierzono weń na świecie, wzięty został w górę do chwały”.

Pieśń tę nazwać by można hymnem o drodze Chrystusa od Jego przyjścia na świat aż do Jego wywyższenia. Wziąwszy pod uwagę, że hymn nosił prawdopodobnie tytuł chrystologiczny: „Jezus Chrystus Syn Boży”, moment wcielenia równocześnie sugeruje myśl o preegzystencji Jezusa. Wyraża ją na pewno czasownik „objawić”. Jezus nie tylko stał się człowiekiem, lecz „objawił” się w ciele. „Usprawiedliwienie w Duchu” nawiązuje do zmartwychwstania Chrystusa. Żydzi uważali przecież śmierć krzyżową za zgorzenie. Usprawiedliwienie wyjaśnia to nieporozumienie. Śmierć krzyżowa nosiła znamię zbawcze. Po wywyższeniu Chrystusa widzą go aniołowie. Czasownik gr. *horaō* suponuje, że chodzi o rodzaj epifanii przed aniołami, którzy stanowią „dwór Boga”, z równoczesnym objawieniem jego wyższości nad nimi (por. Hbr 1,4-10). Myśl tę akcentuje zresztą ostatni stych: „Wzięty został w górę do chwały”. On także wieńczy poprzednie orędzie misyjne. Jego charakter jest uniwersalistyczny. Dlatego też autor hymnu podkreśla: „uwierzono weń na świecie”. Misja Kościoła zbiera swoje pierwsze plony. Jest nim wiara w bóstwo ziemskiego Jezusa, który po śmierci został wywyższony.

Pieśń więc uwzględnia najważniejsze momenty chrystologiczne, przedstawione w formie etapów zbawczych: preegzystencję Jezusa, wcielenie, śmierć, usprawiedliwienie, wywyższenie łącznie z owocami zbawczymi; Ewangelia głoszona poganom zostaje przyjęta w wierze w Jezusa Chrystusa ¹².

* * *

W zakończeniu warto podkreślić dwa zasadnicze momenty ząbwiąjące się. Skoro autor LP występuje w imieniu Pawła, miał też obowiązek przekazać zasadniczą spuściznę teologiczną Apostoła Narodów. To też uczynił.

¹² Por. H. Langkammer. *U podstaw chrystologii Nowego Testamentu*. Wrocław 1976 s. 149-158.

Nowe warunki, w których znalazł się Kościół, zmusiły go do tego, by nauka Pawła opierająca się na autorytecie Apostoła była do nich odpowiednio przystosowana. Tym należy tłumaczyć pewne odchylenia, uzupełnienia, nowości w stosunku do Pawłowej doktryny, której nie przekazał w całości.

Troską autora było więc związać Kościół z tradycją apostołską, szczególnie z Pawłem, a równocześnie sprostać wymogom i problemom, które zrodziły się w erze poapostolskiej.

DIE WICHTIGSTEN RICHTUNGEN DER LEHRE IN DEN PASTORALBRIEFEN

Zusammenfassung

Der Verfasser greift die heutige Tendenz in der Forschung der Pastoralbriefe auf und bestätigt ihren pseudoepigraphischen Charakter. Er möchte ihm aber mehr an Hand des Textes nachgehen. Daher behandelt er die wichtigsten Themen der Pastoralbriefe. 1. Apostolische Tradition und Sukzession; 2. Funktion des Amtes; 3. Die Kirche; 4. Die Form des christlichen Lebens; 5. Theologische Rahmen. Es wird dabei eine Analyse durchgeführt, die das übernommene von Paulus hervorhebt aber auch das „neue“ im Verhältnis zur paulinischen Lehre unterstreicht.